

Фердо Шишић

ДОКУМЕНТИ О ПОСТАНКУ КРАЉЕВИНЕ
СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА
1914–1919.

ЕДИЦИЈА
СРБИЈА 1914–1918

Уредник
Зоран Колунџија

Наслов изворника
Ferdo Šišić
DOKUMENTI O STVARANJU
KRALJEVINE SRBA, HRVATA I SLOVENACA : 1914–1919
Zagreb : Matica hrvatska, 1920.

Copyright © ИК Прометеј, Нови Сад, 2024.

Издавање *Едиције Србија 1914–1918* подржали су

Министарство културе и информисања Републике Србије

Град Нови Сад – Градска управа за културу
[Ставови аутора изнети у књизи, не изражавају ставове
органа који је доделио средства за суфинансирање]

ФЕРДО ШИШИЋ

ДОКУМЕНТИ О ПОСТАНКУ
КРАЉЕВИНЕ
СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА
1914–1919.

ПРОМЕТЕЈ
НОВИ САД

РТС

РАДИО-ТЕЛЕВИЗИЈА СРБИЈЕ
БЕОГРАД

DOKUMENTI

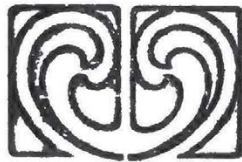
O POSTANKU KRALJEVINE

SRBA, HRVATA I SLOVENACA

1914.—1919.

SABRAO IH

FERDO ŠIŠIĆ

ZAGREB 1920.

NAKLADA „MATICE HRVATSKE“

TISAK NADBISKUPSKE TISKARE.

ПРЕДГОВОР

Сврха је ове књиге, која је у неку руку пендант мојем ранијем *Јадранском њишању*, упутити читатеље у генезу наше државе течајем Великог рата и у вријеме слома бивше Аустро-Угарске монархије. Мислио сам да ћу ову сврху најбоље постићи, саберем ли све понајважније и понајзначајније јавно објелодањене акте и изјаве из поменутога времена.

Ови се документи у главном распадају у двије скупине. Једни су постали изван граница бивше Аустро-Угарске монархије, па су стога само дјеломично или никако познати онима, који су тада живјели унутар бивших монархијских граница, а друго су документи, који су постали унутар граница бивше монархије, па су опет или дјеломично или никако познати онима, који су живјели и радили изван монархијских граница. Овако изабрани и сабрани у овој књизи у једну цјелину, држим да су врсни да читатељима подаду објективну слику (и ако не савршену и потпуну) о том, како су и што су све радили најбољи синови нашега народа око ослобођења и уједињења његова. Разумије се, моја би збирка била потпунија и вреднија да ми је био приступачан још и дипломатски материјал оних држава, које су се бавиле нашим питањем. Али такове документе могле би издати само владе, и то не само српска и бивша црногорска, него би требало да су код тога посла ангажоване и владе Ентенте, а да се и не обазремо наполе још и на Аустрију и Угарску. Кад ће то бити могуће, и хоће ли то бити тако скоро, тешко је каза-

PREDGOVOR.

Svrha je ove knjige, koja je u neku ruku pendant mojem ranijem »Jadranskom pitanju«, uputiti čitatelje u genezu naše države tečajem Velikoga rata i u vrijeme sloma bivše austro-ugarske monarhije. Mislio sam, da ću ovu svrhu najbolje postići, saberem li sve ponajvažnije i ponajznačajnije javno objelodanjene akte i izjave iz pomenutoga vremena.

Ovi se dokumenti u glavnom raspadaju u dvije skupine. Jedni su postali izvan granica bivše austro-ugarske monarhije, pa su stoga samo djelomično ili nikako poznati onima, koji su tada živjeli unutar bivših monarhijskih granica, a drugo su dokumenti, koji su postali unutar granica bivše monarhije, pa su opet ili djelomično ili nikako poznati onima, koji su živjeli i radili izvan monarhijskih granica. Ovako izabrani i sabrani u ovoj knjizi u jednu cjelinu — držim — da su vrsni, da čitateljima podadu objektivnu sliku (i ako ne savršenu i potpunu) o tome, kako su i što su sve radili najbolji sinovi našega naroda oko oslobođenja i ujedinjenja njegovog. Razumije se, moja bi zbirka bila potpunija i vrednija, da mi je bio pristupačan još i diplomatski materijal onih država, koje su se bavile našim pitanjem. Ali takove dokumente mogle bi izdati samo vlade, i to ne samo srpska i bivša crnogorska, nego bi trebalo da su kod toga posla angažovane i vlade Entente, a da se i ne obazremo napose još i na Austriju i Ugarsku. Kad će to biti moguće, i hoće li to biti tako skoro, teško je kazati. Međutim, i ovaj materijal sabrati, ovako kako je objelodanjen u ovoj knjizi, nije također bilo tako lak posao, kako bi se na prvi pogled pričinjalo gdjekojem čitatelju. Upravo je nevjerovatno, koliko se vremena i truda htjelo, dok sam došao do nekih dokumenata, nastalih izvan granica bivše austro-ugarske monarhije, pače ni s onima drugima, kažimo »domaćima«, nije kadikad bilo mnogo bolje.* Baš zato držim, da sam i takovom zbirkom ipak učinio korisno djelo, podobno da posluži onomu, koji je rad, da ima ove dokumente brzo i bez duljega traženja pri ruci. Pored toga mnogo je dokumenata danas već i zaborav-

* Spomenut ću kao osobito značajnu činjenicu, da arhiva »Narodnoga Vijeća SHS u Zagrebu«, danas tako reći više i nema. Osim nekih personalija, sve ostalo — preko tri četvrtine spisa — nestalo je.

ти. Међутим, и овај материјал сабрати, овако како је објело-
дањен у овој књизи, није такођер било тако лак посао, како
би се на први поглед причинјало гдјекојем читатељу. Управо
је невјеројатно колико се времена и труда хтјело, док сам
дошао до неких докумената, насталих изван граница бивше
Аустро-Угарске монархије, паче ни с онима другима, кажи-

мо „домаћима“, није кадикад било много боље.¹ Баш зато држим, да сам и таквом збирком ипак учинио корисно дјело, подобно да послужи оному, који је рад да има ове документе брзо и без дуљега тражења при руци. Поред тога много је докумената данас већ и заборављено или чак однемарено, па ће они можда сада доћи до снажнијега изражаја, него ли у самом часу постања, кад се по природи саме ствари више осјећало, него ли размишљало.

Коначно хоћу још нешто да кажем. Ови документи нијесу повезани један с другим засебним текстом, нити је штогод више речено о том како су они постали, то јест о том шта се све прије њихова објелодањења одиграло иза застора. Фали дакле генетички и наративни елеменат, а ово ће помањкање без сумње многи читатељи пожалити. Међутим у ствари је тако, да би овом захтјеву могао ваљано удовољити тек онај, који је и сам код тога процеса судјеловао. Ја ћу се с тога први највише обрадовати, ако овом књигом пробудим жељу у свих оних наших политичара, који су од 1914. до 1919. историју нашу не само проживљавали, него је и стварали, да предаду јавности у мемоарској форми све оно што једино они могу точно и поуздано знати. Помањкање таква корисна и по историјску знаност толико потребна рада, осјећамо ми сви за сва, па и најближа времена наше прошлости. Од колике ли би користи, на примјер, данас било да су вође Илираца, или кажимо Штросмајер и Старчевић, оставили своје мемоаре. Колико ли би легенда, паче не ријетко и клевета нестало, а свакако им био спречен неозбиљан и грешан постанак.

У Загребу дне 29. октобра 1920.

Фердо Шишић

¹ Споменућу као посебно значајну чињеницу, да архива „Народнога Вијећа СХС у Загребу“, данас тако рећи више и нема. Осим неких персоналија, све остало – преко три четвртине списа – нестало је.

1.

Манифест кр. српске владе²

Београд, 25. (12) јул 1914.

Српском народу!

Пре два дана поднела је аустроугарска влада српској влади представку с извесним захтевима и оставила је рок, да се на то одговори, до вечерас у 6 сахата, стављајући у изглед прекидање дипломатских односа, ако не би добила задовољења. Српска је влада, знајући да одговара жељама вашим и потреби мира, коју осећа не само Србија, него – уверен смо – и цела Европа, изашла у сусрет царској и краљевској влади до крајњих граница попустљивости, преко којих не може ићи ниједна независна држава.

Уздајући се у помоћ Божију, у своју правду, као и у пријатељство великих држава, које – уверени смо – желе исто тако, да се мир одржи, надамо се, да ће се овај сукоб свршити мирно: али, како је аустро-угарски посланик вечерас изјавио у име своје владе, да није задовољан нашим одговором и да коначно прекида дипломатске односе, влада је српска принуђена, да за сваки случај одмах предузме најпотребније војничке мере за одбрану земље. Сматрамо за дужност позвати народ на одбрану отаџбине, верујући, да ће се нашем патриотском позиву сваки радо одазвати. Ако будемо на-

² Из оригинала.

паднути, војска ће вршити своју дужност, а грађанима, који нису позвати под заставу, саветујемо, да остану код својих домова и мирно раде своје послове.

У Београду 12. јула 1914. године.

Председник министарског савета,
министар иностраних дела **Ник. П. Пашић.**

Министар финансија Др. **Л. Пачу.**

Министар унутрашњих дела **Стој. М. Протић.**

Министар грађевина **Ј. П. Јовановић.**

Министар просвете и црквених послова **Љ. Јовановић.**

Министар правде **М. С. Ђуричић.**

Министар народне привреде Др. **В. Јанковић.**

Министар војни, пуковник **Душан П. Стефановић.**

2. Манифест регента Александра³

Ниш, 29. (16) јул 1914.

Мојим јуначким и драгим Србима!

На нашу Србију насрнуло је велико зло. Аустро-Угарска нам је објавила рат. Сад сви имамо да будемо сложни и јунаци.

Невоље наше краљевине и нашега народа с Аустријом нису почеле од јуче. Кад је год Бечу требало, давана су најсвечанија обећања, да ће се са Србима и Хрватима праведно поступати, па је ипак све то остало неиспуњено. Залуду су српски и хрватски граничари, и толики други наши јунаци, лили крв по целој Европи за славу и корист бечкога двора, залуду су биле жртве које је Србија за владе Мога деде⁴ поднела, кад је помогла да се спасава царски престо од незадовољних и побуњених његових народа,⁵ залуду је Србија увек радила све што је могла, да живи у пријатељству са суседном царвином – све то није ништа помогло.

И Србија као држава и наш народ, где год био, свакад и свуда су сумњичени, и зато су увек запостављани другим

³ Из оригинала.

⁴ Кнез Александар Карађорђевић (1842–1858).

⁵ Год. 1848. помагала је српска војска под генералом Книћанином војвођанским Србима против Маџара.

народима. Пре тридесет и шест година заузела је Аустрија српску Босну и Херцеговину, које су устале биле, да се ослободе, а пре шест година коначно их је присвојила бесправно, обећавши им уставне слободе, које – онаке какве су дане – нису ниуколико народ задовољиле. Све је то створило дубоко незадовољство у народа, нарочито у бујне и неразвишене омладине, па је напоследку изазвало отпоре, па и сарајевски атентат.

Србија је тај кобни догађај искрено ожалила, осудила и изјавила готовост, да ће предати суду свакога саучесника; али је брзо са запрепашћењем видела, да Аустријанци за њ бацају одговорност не на своју рђаву управу или на поједине кривце самога дела, него на краљевину Србију. Без обзира што је оно убијство извршио само један човек, њин поданик, уз припомоћ неколико другова, и то у њиховој земљи, пред очима свих њиних власти, Аустрија је за то окривила наше чиновнике и официре, српску владу и напоследку целу краљевину Србију и све Србе где год их има. Такво оптуживање једне независне државе за туђе кривице, јединствено је у историји Европе, где онака злочина дела на жалост нису ретка. У смислу тог окривљавања поднела је аустроугарска влада 10.⁶ овог месеца Мојој влади необичну представку с тешким оптужбама и захтевима, тражећи од Србије задовољење и остављајући јој рок од 48 сати за одговор. Моја је влада, одговарајући жељама народа и употреби мира, коју осећа не само Србија, већ и цела Европа, хтела избећи по сваку цену сукоб; и зато је изишла у сусрет аустроугарској влади до крајњих граница попустљивости, преко којих не може ићи ниједна независна држава.

Кад је о томе извештен аустроугарски посланик, изјавио је одмах, да његова влада није задовољна одговором и прекинуо је дипломатске односе с Мојом владом. Тада су све пријатељске нам државе – на челу им братска нам Русија –

⁶ 23. по новом.

покушале склонити аустроугарску владу, да пристане на мирно решење спора. Нажалост, бечки државници осташе глухи према саветима мудрости и интересима човечанства. Они нам објавише јуче рат, не презајући да тиме изазову и недогледне последице једнога европског заплета.

Иако тешка срца и свестан свих тешкоћа и опасности, баш у часу кад су се српски ратници спремали да прибирају дозреле плодове свога труда, Ја сам принуђен позвати све моје драге и храбре Србе под српску тробојку с уверењем, да ће се они и у овој прилици показати достојни својих славних предака, онаки каки су били лане и преклане. С вером у Свевишњега Господа Бога, с надом у симпатије просвећеног света и у коначну победу наше правде, с поверењем у помоћ својих великих сродника и поузданих пријатеља, примимо, заједно с нашом јуначком браћом Србима Црне Горе, борбу која нам је обесно наметнута. У нашој славној прошлости, старијој и новијој, има доста сведочанстава, да Србин, кад је сложан, може победити и много већег противника. Посведочимо још једанпут да се Србин уме жртвовати за своју отаџбину и обилићским пожртвовањем оборити је пред многобројним охолим непријатељем.

Срби браните свом снагом своје огњиште и српско племе.

У Нишу 16. јула 1914. године.

Александар.

Председник министарског савета,
министар иностраних дела **Ник. П. Пашић.**

Министар финансија **Др. Л. Пачу.**

Министар унутрашњих дела **Стој. М. Протић.**

Министар грађевина **Ј. П. Јовановић.**

Министар просвете и црквених послова **Љ. Јовановић.**

Министар правде **М. С. Ђуричић.**

Министар народне привреде **Др. В. Јанковић.**

Министар војни, пуковник **Душан П. Стефановић.**

3.

Закључци „Хрватске страже“ у Буенос Аиресу⁷

Буенос Аирес, 3. август 1914.

Na narodnoj skupštini Hrvata i Srba, održanoj dne 3. augusta 1914. u Buenos Airesu, zaključeno je slijedeće:

U osjećaju naše domovinske ljubavi, u času borbe na život i smrt između Slavenstva i Svenijemstva, ne može biti dvojbe niti o našim simpatijama, niti o našem držanju.⁸

Ako smo pod teškom rukom Habsburgovaca bili 400 godina prisiljeni da šutimo na sve nepravde i uvrede, što su našem slavenskom narodu nanesene, sada je kucnuo odlučan čas odmazde:

1. da se pozove sve Slavene Austro-Ugarske monarhije, da se pridruže našem pothvatu, kojemu je stavljen cilj, da se otresemo 400-godišnjega jarma;

2. da se u tu svrhu organiziraju dobrovoljne čete, koje će se prvom mogućom prilikom uputiti put Evrope, da se bilo u srpskim bilo u francuskim redovima bore protiv prevlasti, koja nam je dosada skućivala slobodu;

⁷ Из оригиналнога концепта.

⁸ На глас да је Аустро-Угарска навијестила Србији рат, сложи се у Буенос Аиресу од онамошњих наших синова друштво „Хрватска стража“, које је онда издало овај „Манифест на народе Славенске крви аустроугарске монархије“. Овај манифест био је одговор на проглас тамошњег аустроугарскога конзулата, који је позивао поданике бивше монархије да се јаве и да буду отпремљени кући, да врше војну дужност у аустроугарској војсци.

3. da se povede akcija za namaknuće sredstava za ostvarenje gornje odluke;

4. da se stupi u što uži saobraćaj sa srpskom, ruskom, francuskom i engleskom kolonijom;

5. da se osnuje stalan odbor za sakupljanje za srpski „Crveni Križ“;

6. da se ovi zaključci najbržim putem jave slavenskim kolonijama u Južnoj i Sjevernoj Americi te da ih se pozove, da se našoj akciji pridruže.

Buenos Aires, dne 3. augusta 1914.

Ježević, M. Šolc, Rukavina, Depolo, Zuvanić, Kvaternik, Rožmanić, Crnković, S. Šolc, Mačukat, Delić, Miloslavić, Cvitović, Drašković, Hadžić i Ukropina.

4. Регент Александар српској војсци⁹

Крагујевац, 4. ауг. (22. јул) 1914. године.

Јунаци!

Највећи и заклети непријатељ наше државе и нашега народа изненада и без икаквог разлога насрнуо је бесомучно на нашу част и на наш живот. Аустрија, тај незајажљиви наш северни сусед, већ је нагомилала војску и учинила више покушаја да пређе нашу северну границу и да пороби нашу дивну отаџбину. Њој као да је било мало, што смо ми морали годинама мирно да слушамо јауке милиона наше браће, који су до нас допирали из Босне и Херцеговине, из Баната и Бачке, из Хрватске, Славоније, Срема и са нашега мора, кршне Далмације. Сада је затражила највише, тражи нашу главу, нашу независност, живот и част Србије.

Јунаци!

После сјајних успеха нашега оружја 1912. и 1913. године и државних тековина, које нам је признала цела Европа закљученим миром у Букурешту, Ја сам најискреније желео, да се Србија и Моји драги ратници у миру одморе и окрепе од силних ратних напора, уживајући у тековинама својих победа. И зато је Србија била готова да се на миран начин објасни и споразуме с Аустро-Угарском о свима спорним

⁹ Из оригинала.

питањима. Али се, нажалост, одмах увидело да Аустрија не иде на то, да с нама преговара. Чак и да смо испунили све њене захтеве, она је била решила да нас нападне, да нас понизи и да нас убије. Зато су ти срамни захтеви Аустрије морали добити достојан одговор. Ја сам их са презрењем одбио, уверен да ћете сви ви ту срамоту, која је имала пасти на нас, бацити у лице ономе, који је покушао да њоме умрља сјај и славу вашег оружја. Стога сам вас и позвао у ово ратно доба, да под вашим победоносним заставама, и ако још уморни од скорашњих наших победа, станете опет на браник отаџбине.

Саопштење које вам сада чиним, јесте објава рата Аустрији. На оружје, моји дични соколови!

Јунаци!

Ви ћете имати да се борите са једним непријатељем, који никад није имао ни ратне среће нити војничких победа! У овоме светом рату Ја ћу вам бити врховни командант. Ми смо се прошле две године великим делом упознали у бојној ватри. И ја сам се на Куманову, Битољу и на Брегалници са поносом дивио вашој свесној храбрости и вашем беспримерном самопрегоревању. Зато сам и уверен да ћете ви и овога пута, на бранику отаџбине и у великом делу ослобођења српскога робља, умети само да увећате славу и лепи глас српскога оружја и вашег јунаштва.

Јунаци!

Поред братске Црне Горе и свих осталих Срба, који ће се против Аустрије борити где се тко буде затекао и чиме буде могао, ви ћете у овој великој борби као своје ратне другове имати са севера нашу моћну и силну браћу Русе, чији је узвишени цар Никола II, на први глас о аустријском нападу на Србију, одлучно и витешки са целом оружаном Русијом стао на одбрану Српства и Словенства. С друге стране уз Русе су стали раме уз раме њихови храбри савезници а наши осведочени пријатељи Французи, који су већ отпочели огорчену борбу с аустријским савезником, Немачком.

Јунаци!

На свету нема светлије дужности него што је одбрана своје државе, своје нације и вере, одбрана свога огњишта, својих старих и нејаких. Стога, с вером у Бога, у његову правду и милост, пођимо напред уверени у победу и украсимо наше заставе новим ловорикама, јер је на тим заставама Провиђење исписало данас јасније него икада наш ратни поклич:

У бој за слободу и независност српскога народа!

Живела Србија!

Живела Моја дична војска!

Крагујевац, 22. јула 1914. године.

Врховни командант војске Престолонаследник
Александар.

5.
**Прокламација
црногорскога краља Николе¹⁰**

Цетиње, 7. август. (25. јул) 1914.

Црногорци!

Још не доспјесте да крв оперете с ваших храбрих мишица, а ваш стари краљ приморан је да вас и по трећи пут, за непуне двије године дана, позива под оружје, да вас и по трећи пут поведе у рат, свети рат за слободу Српства и Југословенства. Судбоносни час је куцнуо!

Црно-жути барјак, који од давних времена као мора притиска душу југословенског народа, развио се, да тај народ сад потпуно уништи, да његове слободне представнике, Србију и Црну Гору, прегази.

Измичући пред најездом силнога Османлије, Југословени су се прилагођавали хришћанској Аустрији, да се с њоме заједно опру најезди с Истока. Они су код ње тражили спас живота, а нашли су гроб своје слободе. Немилосна Аустрија примила их је не као помагаче за заједнички опстанак, већ као измећаре и убоге најамнике, да њиховим месом и крвљу њиховом штити и скрива своје себичне интересе. Држала их је као бедем према разјареном Азијату и гурала их немилосно на кланице њемачких и италијанских поља.

¹⁰ Из оригинала.

Хероји битке на Bautzenu гдје је славни шведски краљ погинуо, били су Југословени.¹¹ Крвљу својом прелили су бојно поље Холандије и залили обале Сјеверног Мора, а Адрију су јој само они очували бедемом од костију словенских. За све то Аустрија је захвална Југословенству неправдом, гоњењем, робовањем и пакосним сијањем раздора међу браћом, за што је чак и цркву као средство узимала. Док су ланци робовања стезали Словене у земљама Монархије, дотле су носиоци црно-жуте боје чупали и ископали срце Србиново, дивну Босну и Херцеговину. Крвљу српском заливени Скадар и Драч отели су нам својим интригама, а кад им све то није помагало, кад су се слободне српске земље, оснажене посљедњим ратовима, хвала буди Богу и јунаштву српском, спремале за нови културни живот, кад су се словенска браћа наша заједно у пространој цркви све Југославије, са чијег су амвона отпочели проповиједати слогу, братство и једнакост, латили су се оружја, да своје злобне намјере постигну, да нас униште. Аустрија је објавила нашој драгој Србији рат, објавила га нама, објавила га је Српству и цијелом Словенству.

Нашу праведну ствар узела је у заштиту моћна Русија, представница великога Словенства и наша вјековна заштитница, са својим просвијећеним савезницима. Крв се већ лије на Дунаву, Сави и Дрини. Лије се на границама наше моћне заштитнице Русије и њене савезнице Француске, па сад тко је јунак на оружје! Тко је јунак и слиједи корацима два стара српска краља, да гинемо и да крв пролијевамо за јединство и слободу златну. На нашој су страни Бог и правда. Ми смо хтјели мир, а наметнут нам је рат. Примите га као и увјек, примите га српски и јуначки, а благослови вашег старога краља пратиће вас у свима вашим подвизима.

Живјели моји мили Црногорци!

Живјело наше мило Српство!

Живјела наша моћна заштитница Русија и њени савезници!

Цетиње, 25. јула 1914. године.

Никола.

¹¹ Мисли се на битку код Lützena (16. нов. 1632), у којој је погинуо краљ Густав Адолф, наводно од чете Хрвата, лаких царских коњаника.